

'*Lepus cornutus*' een haas met een gewei: een mythologisch wezen, een grap van de taxidermist of realiteit?

ERWIN J.O. KOMPANJE *

In 2002 schonk Gilbert de Vries het museum een tiental 'animal-freaks'. Het zijn zeer kunstige, zoölogische preparaten samengesteld uit onderdelen van verschillende diersoorten. Een deel van de verzameling staat al geruime tijd tentoon en zorgt stevast voor verbaasde blikken van bezoekers. Een van de meest in het oog springende 'freaks' is een kop van een Californische haas met een gewei. Is ook daarbij sprake van een grap van een preparateur of schuilt er meer achter? Erwin Kompanje verdiepte zich in de oude literatuur en vond een simpele verklaring.

In 1670 verscheen de eerste jaargang van het wetenschappelijke tijdschrift de *Miscellanea Curiosa sive Ephemeridum Medico-Physicarum Germanicarum Academiae Imperialis Leopoldinae Naturae Curiosum*. Het is één van de oudste wetenschappelijke tijdschriften, waarin per jaar honderden 'Observatio's' werden gepubliceerd, hoofdzakelijk waarnemingen op geneeskundig, anatomisch, zoölogisch, botanisch, geologisch en astronomisch gebied. Vele waarnemingen werden geïllustreerd met fraaie kopergravures. De case-reports zijn hierdoor een genoegen om te lezen en te bekijken. Ze geven een bijzonder beeld van de wetenschap in Europa in de 17^e eeuw. De jaargangen zijn een bron van 'first-cases' en daardoor belangrijk in historisch, epidemiologisch en patho-genetisch onderzoek.^{1,2}

Onlangs kreeg ik de ingebonden eerste twintig jaar (1670-1690) in handen. Een waar hoogtepunt voor de geïnteresseerde in de geschiedenis van geneeskunde en zoölogie. Bladerend in de *Decuriae II, Annus sextus* uit het jaar 1687 kwam ik een kort artikel van doctor Gabriel Clauder tegen, handelend over een *Lepus Cornutus*, een 'haas/konijn met een gewei'.³ Hij beeldde het bijzondere dier af op een begeleidend kopergravure (Fig. 1). Voor mij een blik van herkenning, want in de collectie van het Natuurmuseum is een kop-hals preparaat aanwezig van een 'gehoornde haas', afkomstig uit de verzameling van Gilbert de Vries (Fig. 2). Het preparaat uit onze collectie is een fake, een grap van de preparateur die een kop van een Californische haas (*Lepus californicus*) versierde met het geweitje van een hert. Maar wat te denken van de waarneming van Gabriel Clauder uit 1687? Ook een fake, of toch een gedegen wetenschappelijke waarneming? Nader onderzoek geeft uitsluitsel.

FIGUUR 1
DE '*LEPUS CORNUTUS*'
VAN GABRIEL
CLAUDER. GRAVURE
UIT ZIJN ARTIKEL UIT
1687.
[COLLECTIE
E.J.O. KOMPANJE]

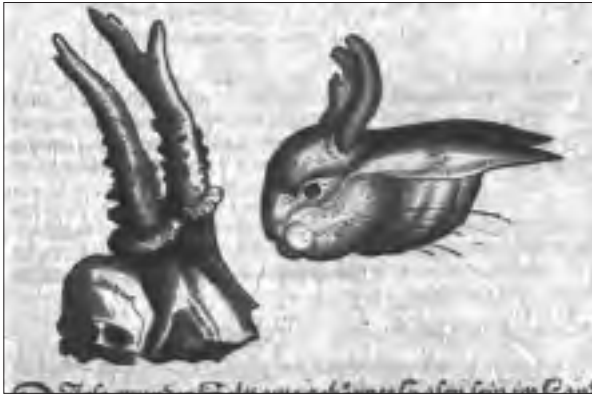
Gabriel Clauder

Eerst naar de auteur van de observatie. Is hij betrouwbaar, gewaardeerd? Kortom: wie was Gabriel Clauder? Deze 17^e eeuwse wetenschapper was een omstreden figuur, stammend uit een Saksische artsenfamilie. Hij werd in 1633 in Altenburg geboren en studeerde geneeskunde in Jena en Leipzig. In de jaren voor zijn promotie tot Dr.med. in 1655 reisde hij rond in Duitsland, Nederland, Engeland en Italië. Dat was in die tijd een gewone bezigheid voor academici. Tijdens zijn werkzame leven was hij lijfarts van diverse

FIGUUR 2
DE 'JACKALOPE' (EEN
CALIFORNISCHE HAAS
LEPUS CALIFORNICUS
MET HERTENGWEITJE)
UIT DE COLLECTIE VAN
HET NATUURMUSEUM
ROTTERDAM (NMR
9990-01438).
[FOTO:
KEES MOELIKER]

* [dr E.J.O. Kompanje is collectiebeheerder zoogdieren en afdelingscoördinator Vertebraten van het Natuurmuseum Rotterdam; e-mail ejokompanje@ilse.nl]

Saksische vorsten. Hij was een bevoegen alchemist, en voerde juist daarom een verbeterde strijd met de beroemde doctor Athanasius Kircher (1602-1680). Hij was de auteur van een reeks volkomen absurde en bijna lachwekkende werken, zoals de *Amplographia*, de *Universaltinctur* (een drankje voor alle kwalen). Belangrijker en serieuzer is een uitvoerige brief aan de bekende Nederlandse anatoom Frederik Ruysch (1638-1731) onder de titel *Ueber den Befund einer Zwerchfellhernie* [over een middenribsbreuk] (Padua, 1661) en zijn *Methodeus balsamandi corpora humana* [over de methoden van het balsemen van het menselijk lichaam] (Altenburg, 1679). Daarnaast verschenen vele korte, vaak zeer wonderlijke bijdragen in wetenschappelijke tijdschriften, zoals in de hierboven genoemde *Miscellanea Curiosa*, bijvoorbeeld over 'bewijs' van geslachtsgemeenschap met de duivel. Hij blies zijn laatste adem in 1691 uit op 58-jarige leeftijd in zijn geboortestad Altenburg. Zijn zoon Johann Friedrich Clauder publiceerde in 1689 een belangrijk boek over de polsslagen (*Physiologia pulsus*, Jena, 1689). Met deze biografie komen we dus niet veel verder: het was een prutser, maar had wel degelijk zijn heldere wetenschappelijke momenten.

Beschrijvingen van 'Lepus cornutus'

Dan naar de geschiedenis. Zijn er meer gehoornde haasachtigen of hazen/konijnen met geweien beschreven? De oudste afbeelding van een 'Lepus cornutus' stamt waarschijnlijk van rond 1570. Een schilderij van Joris Hoefnagel laat naast twee hazen en een reilmuis een haas/konijn met een geweitje zien. In het *Historia Animalium Liber I: De Quarupedius Viviparis* van Konrad Forer uit 1563 staat eveneens een afbeelding van een haas met geweitje op zijn kop (Fig. 3). Ook in het bizarre boek van Gasparis Schott, de *Physica Curiosa sive Mirabilia Naturae et Artis* (1662) ontbreekt de 'Lepus cornutus' niet. Zowel op het frontispice (Fig. 4) als in de tekst (Fig. 5) wordt het dier afgebeeld. Schott kopieerde de afbeelding uit het *Theatrum Universale Omnium Animalium* van Johannes Jonston (1650). Pas dan komt de beschrijving en afbeelding (Fig. 1) van Clauder uit 1687. In mijn collectie bevindt zich een afbeelding met twee 'Gehoernte Haasen' (Fig. 6, zie ook de omslag van deze Straatgras uit een Duits boek uit (Neurenberg) 1705. De laatste mij bekende (fraaie) 17e eeuwse afbeelding van een konijn met gewei siert het boek van Jacon Klein, de *Summa Dubiorum Circa Classes Quadrupedum et Amphibiorum* (1743).

In de 18e en 19e eeuw komen de gehoornde hazen en konijnen regelmatig terug in allerlei geschriften, tot in schoolboeken toe. In de Verenigde Staten ontstond het verhaal van de 'Jackalope': een Californische haas (*Lepus californicus*), 'katoenstaart' (de konijnensoort *Sylvilagus floridanus*) of gedomesticeerd konijn met een gewei of horens als een antilope, hert of geit. Preparateurs - geïnspireerd door deze verhalen - hebben door de tijden heen honderden, zo niet duizenden Jackalopes gefabriceerd. Maar daarnaast waren 'horned jackrabbits and cotton-tails' ook bekend onder de pioniers van het Wilde Westen en werden ze in het begin van de twintigste eeuw beschreven in de populaire tijdschriften over jacht en visport. Een hardnekkige mythe, jagerslatijn? In het in 1909 publiceerde *Life-Histories of Northern Game Animals* beschreef Thompson Seton dat hij in het Westen van de Verenigde Staten zieke cotton-tails had gezien met horens op hun kop. En hierin lag de simpele verklaring voor de mythe van de 'Lepus cornutus'.

Een simpele verklaring

Het Shope papilloma-virus is een algemene ziekte onder katoenstaarten in de Amerikaanse Midwest en de Great-Plane staten. De ziekte werd voor het eerst in

FIGUUR 3
IN *HISTORIA ANIMALIUM LIBER I: DE QUARUPEDIUS VIVIPARIS* VAN KONRAD FORER UIT 1563 STAAT EVENEENS EEN AFBEELDING VAN EEN HAAS MET GEWEITJE OP ZIJN KOP.

FIGUUR 4
FRONTISPIECE VAN GASPER SCOTT'S *PHYSICA CURIOSA* (1662), MET RECHTS ONDER (TUSSEN BAVIAAN EN RAT) EEN 'LEPUS CORNUTUS' IN ACHTERAANZICHT.
[COLLECTIE E.J.O. KOMPANJE]

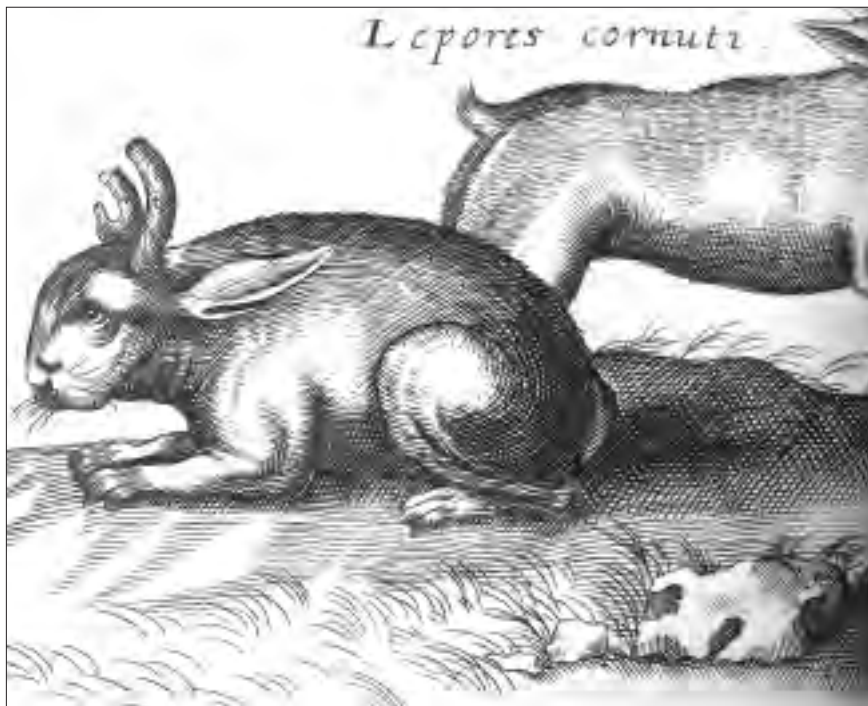

1932 door R.E. Shope beschreven.⁴ De uiterlijke verschijnselen van de virusinfectie zijn de verklaring voor de gehoornde hazen en konijnen. Eenmaal besmet met het virus groeien hoornachtige uitgroeisels onder andere op de kop van het onfortuinlijke dier. In veel gevallen lijken de uitgroeisels op de wrattige geweien van reeën. *Lepus cornutus*³ - de Jackalope - bestaat dus echt, is geen biologische soort maar het gevolg van een ziekte. Geen mythe, geen verzinsel. In het Engels heet de ziekte 'Rabbit Fibromatosis' en 'Hare Fibromatosis'. Noord-Amerikaanse soorten konijnen en hazen zijn gevoelig voor het virus, maar ook het Europese konijn

(*Oryctolagus cuniculus*) krijgt na besmetting met het virus de uiterlijke verschijnselen van de ziekte. Als we kijken naar een recente afbeelding van een konijn besmet met Shope's papilloma virus (Fig. 7) is de herkomst van de mythe van de gehoornde konijnen duidelijk en verklaarbaar.

Clauder's '*Lepus cornutus*': een fake?

Wat heeft Gabriel Clauder nu beschreven? Een fake, een grap of een konijn besmet met het papillomavirus? Ik gok zelf op het laatste. Het virus is mogelijk met zeevaarders over de wereld verspreid. Ik denk dat

FIGUUR 5
DE '*LEPUS CORNUTUS*'
UIT GASPER SCOTT'S
PHYSICA CURIOSA
(1662),
PLAAT 43.
[COLLECTIE
E.J.O. KOMPANJE]

Clauder's waarneming serieus is, en dat we met zijn beschrijving een vroege wetenschappelijke beschrijving van konijnen fibromatose uit Europa in handen hebben.[]

Dankwoord

Ik dank dr Andrew I.R. Maas voor het beschikbaar stellen van de jaargangen *Miscellanea Curiosa sive Ephemeridum Medico-Physicarum Germanicarum Academiae Imperialis Leopoldinae Naturae Curiosum*.

Literatuur

- ¹ Bates, A.W., 2003 - Autopsy on a case of Roberts Syndrome reported in 1672: The earliest description? - *Am J Med Gen* 117: 92-96
- ² Kompanje, E.J.O., 2004 - A patient with a large intra- and extra cranial tumor, most probably a primary extradural meningioma, described in 1730 - *Journal of Neuro-Oncology* 67: 123-125
- ³ Clauder, G., 1687 - *Lepus Cornutus* - *Miscellanea Curiosa sive Ephemeridum Medico-Physicarum Germanicarum Academiae Imperialis Leopoldinae Naturae Curiosum Decuria II, Annus Sextus*; 368-369, tab
- ⁴ Shope, R.E., 1932 - A transmissible tumor-like condition in rabbits - *J Exp Med* 56: 793-802

FIGUUR 6
EEN AFBEELDING VAN
EEN '*LEPUS CORNUTUS*'
UIT 1705.
[COLLECTIE
E.J.O. KOMPANJE]

FIGUUR 7
EEN KATOENSTAART
(*SYLVILAGUS
FLORIDANUS*), BESMET
MET HET SHOPE
PAPILLOMAVIRUS.
[FOTO: MUSEUM OF
NATURAL HISTORY,
UNIVERSITY OF KANSAS]